

A tiszaezlári vérvád: kép és propaganda

Absztrakt

A tanulmány a tiszaezlári vérvád antiszemita képzőművészeti, illetve vizuális recepciótörténetét tárja fel és elemzi 1882-től napjainkig. A vérváddal összefüggésben keletkezett képeket azok használatával együtt vizsgálja, mint az antiszemita propaganda eszközeit. Rámutat ezeknek a képeknek az erejére azáltal, hogy jellemzi azoknak a vérvád állítólagos áldozata köré szerveződött antiszemita, a pszeudo-vallásos kultusz létrejöttében és intézményesülésében játszott szerepét. A tanulmány azonosítja a főbb szereplőket, motivációjukat, céljaikat és stratégiájukat, feltárja emellett a jelenség gazdasági vonatkozásait is; jellemzi az antiszemita alkotások előállítását, cirkulációját, sokszorosítását és terjesztését. A tiszaezlári vérvád és per Magyarországon zajlott le, azonban már saját korában figyelem övezte az Osztrák-Magyar Monarchiában és azon túl is. A vizsgált alkotások és a rájuk vonatkozó források számos országból származnak, Oroszországtól az Egyesült Államokig, ezzel összefüggésben az eset antiszemita, vizuális recepciótörténete transznacionális jelenséggént írható le.

Szerző

Véri Dániel (1984) művészettörténész, doktori címét az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerezte meg; ugyanott korábban művészettörténetből, a Közép-Európai Egyetemen történelemből kapott MA-diplomát. Kutatási területei közé tartozik az 1945 utáni közép-európai, illetve neoavangárd művészet, a holokauszt és művészet kapcsolata, valamint a tiszaezlári vérvád kultúrtörténete.

A tiszaezlári vérvád: kép és propaganda

A tiszaezlári vérvád kultúrtörténete

1882. április elsején egy fiatal parasztlánynak, Solymosi Eszternek nyoma veszett egy kelet-magyarországi faluban, Tiszaezláron. Hamarosan helyi zsidókat vádoltak meg rituális gyilkossággal, azt állítva, hogy a közelgő pészah miatt, macesz készítéséhez volt szükségük a keresztény lány vérére. (Solymosi Eszter valójában nagy valószínűséggel a Tiszába fulladt, sértetlen holttestét a közelben, a folyóparton találták meg.) A falusi szóbeszédből országos horderejű ügy keletkezett, köszönhetően Ónody Géza és Istóczy Győző országgyűlési képviselőknek – az Antiszemita Párt későbbi alapítóinak –, akik beemelték azt a parlamenti diskurzusba. A koncepciók elemeket sem nélkülöző nyomozás során Scharf Móricot, az egyik vádlott fiát hamis vallomásra kényszerítették. A tárgyalásra 1883 nyarán került sor, a védelmet ügyvédként Eötvös Károly, a korszak neves liberális politikusa vezette. Az Európa-szerte vitatott, hírhedt ügy végén minden vádlottat felmentettek. ^[1]

Sajátos jellemzője e vérvád kultúrtörténetének, hogy Tiszaezlár két eltérő csoport körében is identitásformáló erővel bír: jelentősége az antiszemiták és a zsidó származású művészek számára egyaránt kiemelkedő. Rendkívül ritka az olyan, művészeti vagy kulturális szempontból jelentős mű, amelyet nem e két csoport valamelyikének tagja készített. Az ügghöz kapcsolódó kultúra nagyon gazdagnak mondható. A művek számos műfajhoz tartoznak: akadnak köztük irodalmi alkotások (versek, drámák, regények, egy esszé), művészeti (festmények, rajzok, karikatúrák, nyomatok, egy dombormű), zenék (polka, népdalok, rockszámok, operák) és filmek, csakúgy, mint népi hiedelmek és folklórelemek. ^[2]

A tiszaezlári vérvád interpretációi szoros összefüggést mutatnak Magyarország politika- és társadalomtörténetével. Egyfelől az ügy a szélsőjobb erősödésével mindig előtérbe került, másfelől a zsidó művészek interpretációi az antiszemitizmus rejtett vagy nyílt megjelenéséhez, szimbolikus szinten pedig a holokauszthoz kapcsolhatók. A jelenkori politika mindig fontos szempont volt mind a művek létrejötté, mind azok értelmezése szempontjából.

A vérváddhoz kapcsolódó művek alkotói és közönsége egymást követő és egymással összefüggésben álló antiszemita szubkultúrákat alkottak és alkotnak 1882-től napjainkig. Az itt következő tanulmány kizárólag vizuális anyagot tárgyal, érdemes azonban szem előtt tartani, hogy a művek elsődleges kontextusa, Tiszaezlár szélesebb körű, antiszemita kulturális tradíciója

magában foglalja a folklórt, irodalmi és zenei alkotásokat, valamint egy befejezetlen filmet is.

Az állítólagos áldozat: egy képzeletbeli portré

A vérvádhhoz kapcsolódó első és – hosszú távú hatását figyelembe véve – legfontosabb műalkotás az állítólagos áldozat, Solymosi Eszter portréja. Ez meglehetősen korai munka, amely kevesebb mint három hónappal Ónody parlamenti beszéde után készült. ^[3] A sajtóban 1882. augusztus 12-én jelent meg a hír, hogy egy fiatal festő, Ábrányi Lajos megfesti az eltűnt lány portréját, nővére vonásaira és az ismerősök leírására hagyatkozva. ^[4] Ábrányi a Tiszaeszlártól 25 kilométerre fekvő Nyíregyházán helyi újságok szerkesztője volt, Münchenben és Párizsban részesült művészeti képzésben, később Magyarországon elismert portréfestő vált belőle. ^[5] A források ellentmondásosak a pontos kronológiát illetően, annyi bizonyos, hogy augusztus végére a festmény már elkészült. ^[6] Vázlatok vagy akár a festmény egyes részei nagy valószínűséggel a helyszínen készültek, a mű befejezésére azonban minden bizonnyal a festő műtermében került sor. ^[7] A lány autentikusnak szánt ruházata alapján egyértelmű, hogy Ábrányi jó hasznát vette további forrásoknak is: a személyleírásoknak, amelyek az eltűnés kapcsán, illetve a nyomozás során keletkeztek. ^[8] A hónap végén egy – két évvel korábban, Ábrányi szerkesztésében alapított – helyi újság arról számolt be, hogy a mű befejezés előtt áll, azt a festő sokszorosítás és eladás céljából át fogja adni egy magyar vagy külföldi műkereskedőnek. ^[9] Ez az epizód arra utal, hogy Ábrányi a képet saját ötlettől indítva készítette, mivel – ismerve szerkesztőként a sajtó és a közvélemény működését – abban pénzügyi szempontból jó lehetőséget látott. Hamarosan azonban – ahogy azt a következőkben látni fogjuk – egy egyszerű műkereskedőnél sokkal jobb marketingügynökre lelt a helyi parlamenti képviselő, Ónody Géza személyében.

Az ő szerepének tárgyalását megelőzően azonban Ábrányi művével kell foglalkoznunk. Sajnálatos módon semmilyen információ nem áll rendelkezésre a festmény hollétéről – utolsó nyoma 1883-ra vezethető vissza –, azonban megítélhetjük egy róla készült reprodukció, egy részletes rajz alapján.

Csörgey Zoltán: Solymosi Eszter, 1882. Ábrányi Lajos ugyanekkori festménye után készült rajz. Megjelent: Ónody Géza: *Tisza-Eszlár a multban és jelenben*. Budapest, Bartalits Imre Bizománya, 1883. s. p.; valamint: Ónody Géza: *Tiŕa-Eŕlár in der Vergangenheit und Gegenwart*. Budapest, 1883. s. p.

A lány egészalakos ábrázolását a források fél-életnagyságú műként jellemzik.^[10] (Becslésem szerint egy megközelítőleg 80 x 45 centiméter nagyságú vászonról lehet szó.^[11]) A lány vonásait és ruházatát tekintve a festmény hitelesnek tekinthető – amennyire csak egy képzeletbeli portré az lehet. A festő gondos munkát végzett: leírások, a lány nővéreinek vonásai alapján és a rokonok tanácsait figyelembe véve dolgozott, egy mai rendőrségi fantomképrajzoló mintájára.^[12] A figura környezetét azonban távolról sem tekinthetjük objektívnek és leíró jellegűnek. A lány mögött egy ösvényt látunk, amely a tiszaezlári zsinagógához és a templomszolga házához vezet: ezáltal a portré a lány rituális meggyilkolására utaló narratív ábrázolássá alakul.

A festmény éppen időben készült el ahhoz, hogy Ónody magával tudja vinni Drezdába, az első

Nemzetközi Zsidóellenes Kongresszusra, amely 1882. szeptember 11-én kezdődött a város központjában fekvő Helbig's Etablissement Festsaaljában. ^[13] A kongresszust megelőzően a magyar sajtó arról számolt be, hogy Ábrányi már Scharf Móric, a vérvádat megerősítő, hamis vallomást tevő zsidó fiú portréját festi. ^[14] Később azt írták, Ónody a második portrét is Drezdába tervezte vinni, azonban Ábrányinak nem sikerült azt időben befejeznie. ^[15] Furcsa módon ezt követően nem találni nyomát a második festménynek.

Solymosi Eszter portréja a kongresszuson illusztris társaságba került: az emelvényt a német császár, a szász király és az osztrák császár büsztjei díszítették, míg Bismarck a drezdai antiszemita Deutscher Reformverein üdvözlét megköszönő, bekeretezett levelét a falon helyezték el. ^[16] A dekoráció célja nyilvánvalóan az volt, hogy tekintélyt kölcsönözzön a találkozóknak. ^[17]

Ónody beszédét a festmény előtt tartotta, messzemenőig kiaknázva a teátrális beállítás nyújtotta érzelmi hatást. ^[18] A lány állítólagos végzetét ismertette, akinek „hulláját szétdarabolta a héber vandalizmus.” ^[19] Élénken ecsetelte azt a hatást, amelyet a festmény rá gyakorolt: látta, amint „azok a zárt ajkak megmozdultak, azok a kezek ég felé emelkednek”. ^[20] Beszámolója szerint a képet „az emlékek szelleme teremtette” Tiszaeszláron, a lány családjának és ismerőseinek jelenlétében, akik a portrét mindannyian élethűnek találták. ^[21] Ónody a festmény hitelességét egy anekdotikus elbeszéléssel illusztrálta: amikor a festményt az anyának megmutatták, „[b]ánatos arcán pillanatra egy múlt mosollyal a viszontlátás édes öröme suhant át, majd [...] felkiáltott: »Ez az én jó gyermekem, szegény kis Eszterem! Mintha csak ő maga állana előttem! Éppen ilyen volt!«” ^[22] Ónody a festmény „objektív hitelességét” mesterien támasztotta alá ezzel az érzelmi felhanggal. A következőképpen foglalta össze célját és a festményben rejlő potenciált: „E kép, míg csak a kereszténység áll, örök jelképe lesz a zsidó vallási fanatizmusnak, mindig jelképe lesz az a faj türelmetlenségének.” A történelem őt igazolta: a festmény alapjául és kiindulópontjául szolgált Solymosi Eszter jövődöbeli kultuszának.

Drezda után Ónody folytatta útját Berlinbe, ahol szeptember 14-ére Ernst Henrici antiszemita gyűlést szervezett a Bockbrauereibe; Ónody beszédét itt a korábbiakhoz hasonló díszlet előtt tartotta meg. ^[23] A bécsi liberális *Neue Freie Presse* beszámolója szerint a nagyközönség 50 pfenniges belépődíj ellenében tekinthette meg a festményt. ^[24] Az ezt követő napon egy helyi magyar újság – amelyet korábban Ábrányi szerkesztett – arról számolt be, hogy a festmény már Hamburgban van, míg a múltbeli és jövőbeli bevételt Henrici kezeli, aki el fogja azt küldeni a festőnek. ^[25] December közepére a mű visszaérkezett Magyarországra: 18-ától a pesti Pannónia szálloda éttermében volt megtekinthető, 30 krajcáros belépti díj ellenében. ^[26] Sajtóhírek szerint január elején az étterem tulajdonosa lefoglalta a művet, mivel a festő nem fizette ki a helyiség bérleti díját. ^[27] Sajnálatos módon ezután az epizód után a műnek nyoma veszett.

Ábrányi és Ónody együttműködése gyümölcsözőnek és jövedelmezőnek bizonyult. Ábrányi Ónody személyében megtalálta az általa keresett impresszáriót, aki segített neki hasznot húzni az ügyből, míg Ónody tökéletes vizuális segédletet kapott saját antiszemita kampányához. Harmonikus közreműködésüket nem üdvözlötte a sajtó minden képviselője: a *Borsszem Jankó* című

liberális élclap nem mulasztott el egy alkalmat sem, hogy a két úriember kontójára viccelődjön. [28] A drezdai kongresszus után a lap egy karikatúrát jelentetett meg, amelyen Ónody vásári mutatványosként húzza félre a függönyt, hogy bemutassa az attrakciót – a portrét – a nagyközönségnek. [29] Való igaz, az a mód, ahogyan Ónody az állítólagos gyilkosságról szóló elbeszélését illusztrálta, meglehetősen emlékeztet a vásári képmutogatók gyakorlatára.

Ismeretlen rajzoló: [Ónody Géza a drezdai Zsidóellenes Kongresszuson bemutatja Solymosi Eszter portréját]. A Borsszem Jankóban megjelent karikatúra (1882. 09. 17., 7).

Ónody és Ábrányi együttműködése nem ért véget a festmény német turnéjával. 1883 elején Ónody egy könyvet jelentetett meg az ügyről magyar nyelven és kisvártatva német fordításban is. [30] A könyveket a Bartalits Imre cég adta ki, amely kiemelkedő jelentőségű volt a korabeli antiszemita szubkultúra számára, mivel zsidóellenes irányultságú termékek széles skáláját jelentette meg, könyvektől a vérvádhoz kapcsolódó kottán át egészen az élclapokig. [31] Ónody kötetének mindkét kiadása tartalmazott egy Ábrányi festménye után készült rajzot, a Bartalitsnak rendszeresen dolgozó Csörgey Zoltán művét. [32] A rajz rendkívül részletes, az egyetlen szembeötlő változtatás a festményhez képest az, hogy Csörgey lekerekítette az eredetileg szögletes sarkakat, minden bizonnyal annak érdekében, hogy megjelenésében fényképre hasonlítson, ezáltal is erősítve a hitelesség illúzióját.

1883 nyarán, a tárgyalás idején készült a portrék második hulláma. Tekintetbe véve a festmény korlátozott elérhetőségét, szemben az Ónody könyveiben reprodukált rajzzal, az új portréknak minden bizonnyal Csörgey munkája szolgált kiindulópontjukul. A *Vasárnapi Újság* egy

meglehetősen vázlatos rajzot közölt, amely az eredeti figurának csak kétharmadát mutatta, a háttér nélkül, míg egy antiszemita politikai napilapban, a *Függetlenség*ben a lány büsztjét ábrázoló, jó minőségű rajz jelent meg. [33]

Solymosi Eszter.
Ábrányi Lajos festménye után.

Ismeretlen rajzoló (Ábrányi Lajos, illetve Csörgey Zoltán után): Solymosi Eszter, 1883. Megjelent: Vasárnapi Ujság, 1883. 07. 15., 458.

Széchy [Gyula]: Solymosi Eszter, 1883. Megjelent: Függetlenség, 1883. 07. 03.

A tárgyalás után hirdetések jelentek meg a Bartalits által kiadott antiszemita élclapokban, előbb magyar, majd német változatban is. A hirdetésben szereplő cinkográf portrék „a kereszténység vértanúleányát” ábrázolták, Ábrányi festménye nyomán. ^[34] Az ügyet övező nemzetközi figyelemnek köszönhetően további illusztrációk is készültek a festmény és derivátumai alapján. Az új alkotásokat nagy valószínűséggel azért hozták létre, hogy megkerüljék a korábbi ábrázolásokra vonatkozó szerzői jogokat. Egy 1883-as, New York-i kiadású, német nyelvű könyvben meglehetősen részletes és hiteles rajzi interpretáció jelent meg. ^[35]

*Ismeretlen rajzoló: Solymosi Eszter, 1883. Megjelent: Der
Blutprozess von Tisza Eszlár in Ungarn. New York, Schnitzer bros.,
1883. s. p*

Ezzel szemben, egy ugyanekkori berlini kiadvány illusztrátora megváltoztatta mind a figurát, mind a háttérrel: nem ismerve fel annak jelentőségét, elhagyta a zsinagógát, a lány alakját pedig egy fonott kosár hozzáadásával a mesebeli Piroska ábrázolásaihoz tette hasonlóvá. ^[36]

Esther Solymosi.

Ismeretlen rajzoló: Solymosi Eszter, 1883. Megjelent: Esther Solymosi. Der Prozeß von Tisza-Eszlar. Berlin, 1883.

Ábrányi kompozíciójának gyors sokszorosítása és nemzetközi terjesztése alátámasztja e képek erejét. Solymosi Eszter portréjának megalkotása az állítólagos áldozatot láthatóvá tette, ezáltal megkönnyítette a vele való érzelmi azonosulást, és hozzájárult a rituális gyilkosság ábrázolhatóságához. Amint látni fogjuk, ez volt az első és alapvető fontosságú lépés egy pseudo-vallásos, antiszemita kultusz kialakulásában.

A rituális gyilkosság színrevitele: a zágrábi festmény

Ábrányi műve csak utalt a rituális gyilkosságra, azáltal, hogy a háttérben annak feltételezett helyszínét, a zsinagógát ábrázolta, nemsokára azonban olyan antiszemita propaganda-művek is létrejöttek, amelyek kendőzetlen módon ábrázolták a rituális gyilkosságot.

1882 októbere előtt készült Zágrábban egy minden bizonnyal nagyméretű festmény. Sajnálatos módon mind a mű, mind az arról készült fénykép elveszett, azonban rendelkezésünkre áll egy részletes leírás, valamint a festményhez kapcsolható rajz is. Az ügy a horvát, osztrák és magyar

sajtóban megjelent cikkek alapján a következőképpen foglalható össze. ^[37] Zágrábban a trieszti születésű – a különböző nyelvű források szerint – Ernst, Josip, vagy Giuseppe Novak festményen ábrázolta Solymosi Eszter rituális meggyilkolását, majd a képről készült fényképek árusításába fogott. A helyi rendőrség letartóztatta a festőt, és egy házkutatást követően megsemmisítette mind a fényképeket, mind a sokszorosítás alapjául szolgáló „matriczot”. A fényképpel rendelkező polgárokat beidézte a rendőrség, azonban a festőt kiengedték az előzetes letartóztatásból.

Október 11-én egy képviselő a fénykép egy példányát a magyar parlamentben mutogatta, míg másnap egy antiszemita napilap cikket közölt, amely tartalmazta a festmény részletes leírását, valamint felhívta a figyelmet a postai megrendelés lehetőségére, közölve ehhez a festő címét is. ^[38] Korábbi horvát újságcikkek szerint a festmény Solymosi Eszter meggyilkolását ábrázolta a tiszzaeszlári zsinagógában. ^[39] Egy Bécsben megjelent cikk rövid, általános leírást adott: a padhoz kötözött Eszter nyakát a sakter vágja el, vérét egy másik zsidó egy tálba gyűjti. ^[40] A korábbi cikkírókkal szemben a *Függetlenség* szerkesztőjének, a későbbi Antiszemita Párt tagjának, Verhovay Gyulának feltehetően volt lehetősége alaposan szemügyre venni a fényképet, bár elképzelhető, hogy a leírás egyes részei költői túlzásokat tartalmaznak.

A cikk szerint a jelenet a zsinagóga előterében játszódik, amelyet a csillárban égő gyertyák világítanak be, a falat a tízparancsolat táblái díszítik. Eszter meztelenül, összekötözött lábakkal, hason fekszik az asztalon, elvágott nyakából vére egy tálba folyik alá. A sakter jobbával, hajánál fogva tartja a lány fejét, bal kezével hátát nyomja le, a véres kést fogai között tartja. Egy öreg zsidó kihúzza tartja a lány lábait, egy másik derekát az asztalra nyomja. Egy zsidó nő üres tálát hoz, hogy kicserélje arra a vérrel telit. Az asztal körül egy öreg zsidó „imaköpenyben” és egy rabbi vallásos öltözetben az ég felé nézve, összekulcsolt kezekkel imádkozik. ^[41]

Amennyiben a fenti leírás megfelel a valóságnak, a festményen hét figura volt, ennek megfelelően egy meglehetősen nagyméretű vászonról lehetett szó. Sajnálatos módon mindezidáig sem a festmény, sem reprodukciója nem került elő, és a zágrábi rendőrség iratanyagában sem található az ügyre vonatkozó akta. ^[42] Maga a festő alig ismert, csak kevés információ található róla a Horvát Tudományos és Művészeti Akadémia Képzőművészeti Archívumában. ^[43] 1881-ben és 1882-ben állított ki Zágrábban, az ügy után azonban nem találjuk nyomát, egy rövid életrajz szerint eltűnése talán a Lepoglava börtönben való fogva tartásának következménye lehet. Ennek az információnak azonban mind a valóságtartalma, mind az üggyel való összefüggése bizonytalan.

A festmény közvetlen hatása mindenesetre kimutatható egy rajzon, amely Bartalits két antiszemita élclapjában is megjelent, a *Füstölő*ben, valamint annak német nyelvű kiadásában, a *Rebach*ban. ^[44]

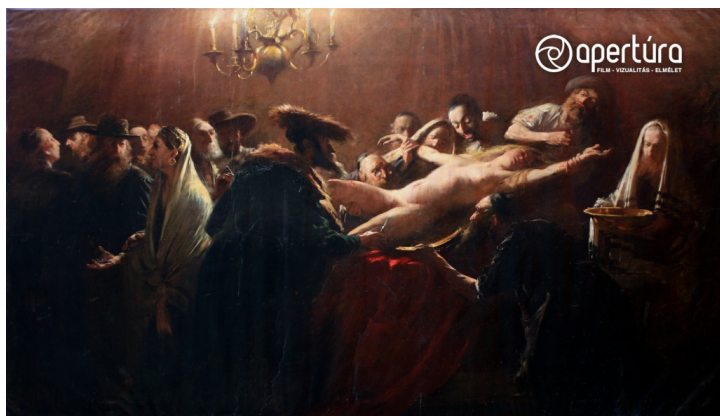
Csörgey Zoltán: [Solymosi Eszter rituális meggyilkolása], 1882. A rajz feltehetően Ernest/Josip/Giuseppe Novak ugyanebben az évben, Zágrábban készült, Solymosi Eszter állítólagos meggyilkolását ábrázoló festményének hatására készült. Megjelent: Füstölő, 1882. 10. 01., 5; Rebach, 1882. 12. 01., 7.

A rajz a festmény reprodukciójának Budapesten való felbukkanását közvetlenül követő lapszámokban szerepelt – meglepő módon mindaddig az állítólagos rituális gyilkosságnak semmilyen ábrázolása nem jelent meg. A rajzoló ugyanaz volt, mint aki Solymosi Eszter képzeletbeli portréját reprodukálta: Csörgey Zoltán. ^[45] A kép egy „történelmi” párhuzam része: a bal oldali kép „Az első században. (Zsidó naptár szerint.)” címmel Izsák feláldozását ábrázolja, míg a jobb oldali a vérvádat, „Az ötvenhetedik században. (Zsidó naptár szerint.)” felirattal. Utóbbi nem felel meg teljes mértékben a Novak-féle festmény leírásának, mindazonáltal bizonyosan annak hatását mutatja. Novak hét figurájához képest itt az előtérben hat fő látható, további nyolc szereplő a háttérben kapott helyet. Eszter az asztalon fekszik, vére a tálba folyik, a sakter és az imádkozó zsidók is jelen vannak, csakúgy, mint a tízparancsolat a falon. A leírás – a vallási öltözetet leszámítva – nem részletezte a résztvevők társadalmi státuszát. Csörgey rajza ezzel szemben valamiféle zsidó összeesküvést jelenít meg, amikor különböző társadalmi állású embereket ábrázol: férfiakat cylinderben, illetve köznapi viseletben, valamint egy jellegzetesen keleti zsidót szőrmealapban, aki egy nagy bögrét tölt meg a lány vérével.

Novak festménye és annak recepciója azt mutatja, hogy egy olyan kortárs szenzáció, mint a vérvád ábrázolása potenciálisan hasznos hajtó vállalkozás volt, azonban az Osztrák-Magyar Monarchiában a 19. század végén az ilyen antiszemita ábrázolások terjesztése korlátokba ütközött.

A rituális gyilkosság színrevitele: a pseudo-Munkácsy festmény

Novak művének korlátozott hozzáférhetőségével szemben egy másik korabeli, vérvádat ábrázoló, monumentális festménynek nagyobb sikere volt. A szóban forgó mű 2013-ban bukkant fel a magyar és ezt követően a nemzetközi sajtóban. ^[46]

Ismeretlen festő (pseudo-Munkácsy): Rituális gyilkosság,

1889–1897 (?). Olaj, vászon, 225 x 392 cm.

Az ábrázolás témájaként a tiszzaeszlári vérvád merült fel, míg a – meglehetősen kétes alapokon álló – attribúció szerzőként Munkácsy Mihályt (1844–1900), az egykor Párizsban alkotó sikeres magyar festőt nevezte meg. Habár Munkácsy szerzőségét kizárhatjuk, valamint bizonyíték hiányában nem erősíthető meg a Tiszaeszlárral való közvetlen kapcsolat sem, a festménynek és különösen recepciótörténetének érdekes kapcsolódási pontjai vannak a magyar esethez. Ezentúl a festmény létrejöttéből és használatából sok ismeret nyerhető a századvégi antiszemita gazdaság művészettel kapcsolatos részének működéséről.

A festmény monumentális, 225 x 392 centiméteres, meglehetősen jó minőségű kép, amely életnagyságú figurákat ábrázol. ^[47] A kevés eszközzel jellemzett tér bal oldalán bejárat látható, a jelenetet fém csillár gyertyái világítják meg, egy vörös textillel letakart asztalon vagy emelvényen világos bőrű, szőke nő fekszik meztelenül. Zsidó férfiak fogják le annak érdekében, hogy a szörmekalapot és -kabátot viselő, jellegzetesen keleti kinézetű zsidó vágást tudjon rajta ejteni. Egy zsidó szétmarcangolni készül a nő jobb karját vagy vért inni a sebből, míg a másik szőget üt bele bal tenyerébe, vagy húz ki abból. Elöl egy férfi térdel és tart a nő hasán lévő seb alá tálat a vérnek, míg egy másik, taleszt viselő, álló férfi várakozik jobb oldalt, üres sárgaréz tállal a kezében. A festmény bal oldalán néhányan a jelenetet figyelik, mások elfordulnak attól, utóbbiak egyike, egy nő nyitott tenyerében szőgeket mutat fel. A figurák és ruházatuk különböző társadalmi státuszú embereket jelenítenek meg: akad köztük klerikus, polgár, vidéki, keleti, szefárd stb.

A műre vonatkozó források meglehetősen ellentmondóak és részrehajlóak: leginkább antiszemita vagy liberális újságok tudósítottak róla, nézőpontjuknak megfelelő fénytörésben. Ennek tudatában elsőként a festmény által szolgáltatott bizonyítékokat kell megvizsgálnunk. Annak stílusa és minősége meglehetősen jó, de nem kiemelkedő, akadémiai képzésben részesült, 19. század végi festőre utal. A festmény jelenlegi állapotában a művész általi változtatásokat és némi későbbi átfestést is tartalmaz; példának okáért a jelenlegi csillárral átellenben kivehetőek egy másik nyomai. ^[48] A szőgek, valamint a lány karjainak elhelyezése Krisztus keresztre feszítésére utal. A mű nyilvánvaló zsidóellenes üzenete mellett a potenciális közönség figyelmének felkeltését szolgálta, hogy a festő a vonzó női testet erotikus, majdhogynem pornográf pózban ábrázolta. A vászon jelentős mérete azt valószínűsíti, hogy a festő rendelkezett jómódú vevőjelölttel, vagy volt

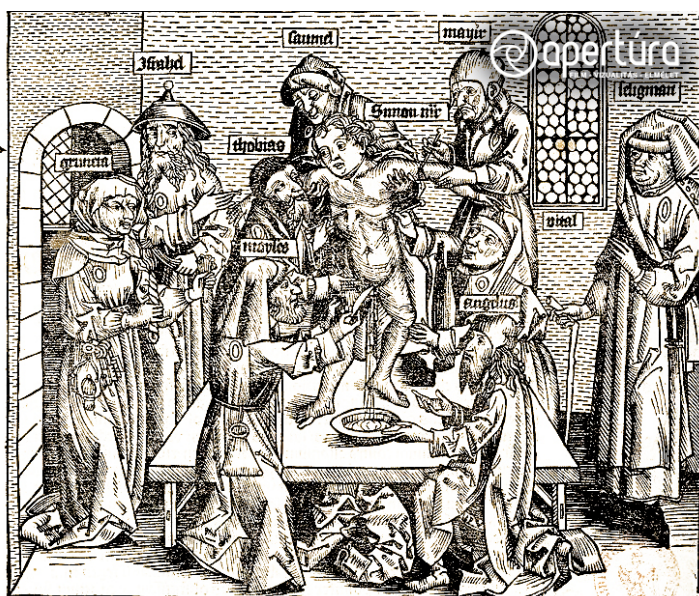
valamiféle üzleti terve: egy ilyen nagyságú, vérvádat ábrázoló munkát valószínűtlen, hogy határozott cél nélkül festett volna.

Egyértelmű, hogy a festmény vérvádat ábrázol, az viszont már meglehetősen bizonytalan, hogy melyiket. A mű ennek megfejtéséhez két meghatározó jellemzőt kínál: a nagyszámú elkövetőt, valamint azt, hogy az áldozat fiatal, szőke nő. A korabeli, tárgyalással végződő vérvádak esetében az állítólagos áldozat neme kizárja Xantent (1891), Konitzot (1900) és Kijevet (1911).^[49] Ennek megfelelően marad Kutaisi (1878), Tiszaeszlár és Polná (1899, a Hilsner-ügy). A kor mindazonáltal Kutaisi ellen szól, ott ugyanis az állítólagos áldozat gyermek volt, és valószínűtlenné teszi Tiszaeszlárt, mivel Solymosi Eszter alig múlt 14 éves, míg Anežka Hružová (Polná) kora felel meg leginkább a festménynek. Ezzel szemben az állítólagos elkövetők nagy száma Kutaisira vagy Tiszaeszlárra utal. Ha készült volna azonban egy másik monumentális festmény Tiszaeszlárról, fel kellett volna bukkannia a korabeli magyar sajtóban. Mindennek fényében lehetséges tehát, hogy a festményt konkrét vérvád-esetek csak inspirálták, de nem ábrázol meghatározott ügyet, esetleg kevésbé ismert vádhoz kapcsolódik, amely tárgyalás nélkül ért véget.

A kompozíció feltételezhető forrását lehetséges volt azonosítani. Ha figyelembe vesszük a jelentős anyagi befektetést, valószínű, hogy – művelt antiszemitaként – a festő vagy még inkább a megrendelő ismerte a vérvádak történetét, amelyek között Trentói Simon ügye (1475) volt a leghíresebb és a legnagyobb hatással bíró. Az eset időben egybeesett a fametszetes ábrázolások virágkorával: egy korai fametszetet követő, részletesebb illusztráció jelent meg róla Hartmann Schedel 1493-as *Nürnbergi krónikájában*.^[50]

Ismeretlen rajzoló és metsző: Trentói Simon mártírhalála, Nürnberg, 1475–1477. Fametszet, 273 x 293 mm, Bibliothèque nationale de France.

Ismeretlen rajzoló és metsző: Trentói Simon mártírhalála, 1493.

Fametszet. Megjelent: Hartmann Schedel: *Liber Chronicarum*.

Nürnberg, 1493. fol. 254v.

A pszeudo-Munkácsy festmény számos párhuzamot mutat Trentói Simon ikonográfiájával. Ezek közül a keresztre feszítésre való utalást tekinthetjük közhelynek, míg a sakter elhelyezkedése lehet véletlen egybeesés is. Ezzel szemben a jobb oldali, tálat tartó, térdelő figura, valamint a bal oldalon kezében szögeket tartó, egyedüli női elkövető jelenléte arra utal, hogy a kompozíció bizonyosan a 15. századi kompozíció ismeretében készült. Ennek oka lehetett pusztán a figurák elhelyezésének megkönnyítése, valószínűbb azonban, hogy a tekintéllyel bíró előkép használata valamiféle hitelesség elérését célozta.

A festmény nyomai 1898 és 1914 között lelhetők fel a nemzetközi sajtóban. Szerencsés módon a *Zemscina* 1914-es cikke közölt fényképet is, ennek köszönhetően a forrásokban szereplő kép egyértelműen azonosítható a pszeudo-Munkácsy festménnyel. ^[51] A cikkek legtöbbje Aleksandr Stolypin a szentpétervári *Novoye Vremya*-ban megjelent, *Mendel Beilis diadala* című írásához köthető. ^[52] Ennek utolsó bekezdésében az egykori orosz miniszterelnök, a néhai Pyotr Stolypin testvére azt írta, hogy találkozott Munkácsy vérvádat ábrázoló művének tulajdonosával. Stolypin szerint az áldozat, a fiatal szőke lány a szlávokat szimbolizálja, míg az elkövetőket zsidó vezetőkről mintázták, például Rothschildról és Montefioréről. Utóbbi minden bizonnyal Moses Montefiore (1784–1885), előbbi azonban lehetetlennek tűnik azonosítani a Rothschild családból szóba jöhető jelöltek nagy száma miatt. Valójában azonban egyikük sem látható a festményen: a figurák nem portrék, sokkal inkább típusokat jelenítenek meg; konkrét személyekhez kötésüket minden bizonnyal Stolypin vagy a tulajdonos marketingötletének tekinthetjük.

A cikk híre elérte Munkácsy özvegyét is, aki válaszlevelében cáfolta férje szerzőségét. ^[53] Írása fontos, új adalékot tartalmaz: szerinte 15–16 évvel korábban Párizsban már megkísérelték kiállítani a festményt ugyanezzel a hamis attribúcióval, Munkácsy azonban bezáratta a tárlatot. Később ugyanez történt Brüsszelben is, ahol a festő szintén közbelépett. Két további fontos forrással

rendelkezünk 1914-ből: a szentpétervári *Zemscinában* közölt antiszemita cikk ismerteti a festmény provenienciáját 1908-tól kezdve, míg a kijevi liberális *Kievskaya Mislben* Traszcevszky professzor tollából megjelent olvasói levél a mű létrejöttének körülményeit tisztázza. ^[54] Sajátos magyarázat jelent meg a *Világ* című magyar lapban: az újságíró felidézte Ábrányi művét, aki szerinte a tiszaszlári vérvádat festette meg. ^[55] A szerző információja – aki saját maga nem látta a festményt – csak félig volt helytálló: ahogyan korábban láttuk, Ábrányi műve az állítólagos gyilkosság helyett Solymosi Esztert ábrázolta.

Ugyan sajnálatos módon minden részlet nem támasztható alá független forrásokkal, a festmény története többé-kevésbé mégis rekonstruálható. A művet egy Kajetan Babetzky nevű galíciai földbirtokos rendelte meg egy Krakkóban élő orosz festőtől. Babetzky első művészeti jellegű pénzügyi vállalkozása Rudolf osztrák főherceg és szeretőjének 1889-es öngyilkosságát ábrázoló festmény megrendelése volt ugyanettől a festőtől. Azt tervezte, Párizsban állítja ki a festményt, hogy hasznot húzzon a tragédiából, a kiállítást azonban betiltották. Ezt követően rendelte meg a második, vérvádat ábrázoló festményt, és állította ki azt – Munkácsy műveként – Varsóban, a kiállítást azonban a hatóságok néhány napon belül betiltották. ^[56] 1898 előtt vagy az év folyamán a festményt Párizsban Munkácsy neve alatt állították ki, azonban a festő bezáratta a tárlatot. ^[57] 1898-ban a kép Brüsszelben volt látható, ez alkalommal nem állították, csak sejtették Munkácsy szerzőségét, mindaddig, amíg a festő – illetve, betegsége miatt valószínűbb, hogy felesége – közbe nem lépett. ^[58] Elképzelhető, hogy a mű ezen felül valamikor Bécsben is ki volt állítva. ^[59] A festmény 1908-at megelőzően Varsóban volt, innen vitték Szentpétervárra kiállítani, ahonnan a – tulajdonos által ezúttal a híres lengyel festőnek, Henryk Siemiradzkinak tulajdonított – művet botrányt követően eltávolították. ^[60] 1908 után a festmény egy lengyel klubban volt, amelynek csődje után a festményt aukción értékesítették, ezt követően 1914-ig több alkalommal is tulajdonost váltott. A jelenlegi tulajdonos tudomása szerint a mű az Egyesült Királyságba Finnországon át került az 1917-es forradalmat követően. ^[61]

1898-ban a *Le Vingtième Siècle*-ben megjelent antiszemita cikk üdvözölte a festmény Brüsszelben való kiállítását. ^[62] Az újság közölte a festmény részletes leírását, szerzőjét, valamint azonosította inspirációs forrását is. Azt állította, hogy bár a festő a névtelenség homályába burkolózik, a művet valójában Munkácsy festette. (A kiállítás *L'Indépendance Belge*-ben megjelent hirdetése nem nevezte meg a szerzőt, csak a címet: „Meurtre rituel”. ^[63]) A cikk megnevezte a festő inspirációs forrását jelentő vérvádat: „Gram-Kissale (Hongrie), en février 1875”. A szerző hozzátette, hogy egy berlini újság szerkesztőjét, aki elítélte ezt az ügyet, Poroszországban bíróság elé állították, végül azonban felmentették. Egy vérvád-ügy tényleg zajlott 1895-ben Garam-Kis-Sallón (ma Šalov, Szlovákia), amelynek során a hírbe hozott személy beperelte a vádló cikk íróját. ^[64] A berlini lapszerkesztőt Karl Sedlatzekkel azonosíthatjuk, akit 1896 februárjában állítottak bíróság elé. ^[65] A Garam-Kis-Salló-i ügy – ahol az állítólagos áldozat gyermek volt, és csak egy feltételezett elkövető volt – annyira marginálisnak tekinthető, hogy a belga szerző információja kizárólag a berlini ügy ismeretéből vagy magától a festmény tulajdonosától származhatott. Akárhogy is, a magyar eset megemlítésének oka nyilvánvalóan az volt, hogy alátámassza a híres magyar festő szerzőségét; a

mű Garam-Kis-Sallóval való összefüggése meglehetősen valószínűtlen.

A fentiekből összességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a művet feltehetően 1889 és 1897 között festette Krakkóban egy akadémiai képzésben részesült, orosz festő. Témája általánosságban a vérvád, az ábrázolást korabeli ügyek inspirálták, mint Kutaisi (1878) és Tiszaeszlár (1882), míg a kompozíció Trentói Simon ikonográfiájának ismeretében készült. Ami talán ennél is érdekesebb, az az antiszemita propagandát szolgáló monumentális festmény használata. A mű üzleti vállalkozásként készült, két, egymást kiegészítő cél érdekében, mindkét esetben a feltételezhető botrányra, mint marketingeszközzre építve. Az egyik cél az volt, hogy a festmény Európa-szerte való kiállításával bevételt érjenek el, a másik, hogy a festményt minél magasabb áron tudják értékesíteni.

A közönség érdeklődésének, valamint a festményért kapható ár fokozásának eszköze egyaránt a mű állítólagos szerzősége volt. Munkácsy neve jól csengő márkát jelentett, így leggyakrabban hozzá kötötték a festményt, habár, amikor Varsóból szállították a művet Szentpétervárra, egy másik nagy nevet használtak erre a célra, Siemiradzkiét. Az antiszemita vállalkozó az üzletet minden esetben a hamis attribúcióra, a botrányos témára, valamint az ábrázolás majdhogynem pornográf jellegére építette. Mindig rendelkezésre állt egy időszak a kiállítás megnyitásától a hatóságok menetrendszerű, az ábrázolás témája vagy a hamis attribúció miatti közbelépéséig. A kiállítások ismert helyszínei – Szentpétervárott a *Passazh*, Brüsszelben a *Galeries Royales Saint-Hubert* – a fentiekhez hasonló jelentőséggel bírnak.^[66] Mindkét esetben olyan tekintélyes, üveggel fedett bevásárló utcáról van szó, amelynek komoly esélye volt a jómódú polgárság elérésére. Ennek az antiszemita festménynek a funkciója, használata és európai turnéja egyaránt Solymosi Eszter portréjára emlékeztet. Mindkét eset fontos példa a századvégi gazdaság antiszemita szegmensének működésére.

Egy mártír születése

Habár a tiszaezlári vérvád vizuális recepciótörténetének következő fejezetei meglehetősen újak, ez korántsem jelenti azt, hogy az ügyre épülő antiszemita szubkultúra egy évszázadon keresztül szünetelt volna. A vérvád népszerű téma maradt, amelyet a szélsőjobboldal politikai okokból újra és újra elővett; ennek kapcsán továbbra is hoztak létre antiszemita kulturális termékeket. A nyomozást részrehajló módon vezető vizsgálóbíró emlékiratait először 1933-ban, majd 1941-ben, 1942-ben és 1944-ben is kiadták.^[67] Az ismert költő, Erdélyi József 1937-ben írta meg botrányos versét, a *Solymosi Eszter vérét*, amely a maga részéről az 1990-es években rock számokat inspirált.^[68] 1944-ben előkészületek történtek a Tiszaeszlárról szóló antiszemita propaganda-film forgatásához.^[69] A film forgatókönyvírója, az erőteljesen antiszemita Marschalkó Lajos már 1943-ban önálló kötetet jelentetett meg az ügyről, 1965-ben, emigránsként egy külföldön megjelent könyvében is foglalkozott a témával.^[70] Mindezek mellett a Tiszaeszlárhoz kapcsolódó népdalok és hiedelmek mélyen gyökerező kultúráját – amely kimutatható 1882-től egészen az 1970-es évekig – azonosíthatjuk a második világháború utáni, holokauszt-túlélőkkel szemben felmerülő vérvádak

mögött álló fontos tényezőként. ^[71] A kommunista időszak alatt mindazonáltal tilos volt a nyíltan antiszemita kulturális termékek előállítása, így a hasonló művek új hulláma 1989 utánra datálható. ^[72]

Solymosi Eszter képzeletbeli portréjának reneszánszán túl – amelyet a tanulmány következő része vizsgál – két további munka készült, amelyek a lányt, mint keresztény mártírt ábrázolják.

Mindkettő a magyar szélsőjobboldal fontos hírportálján, a *kuruc.infó*n jelent meg. ^[73] Az elsőt 2008-ben készítette egy ismeretlen alkotó, a második – előző által inspirált – művet 2009-ben egy festő, Molnár Tamás. Solymosi Eszter mindkét alkotáson a trónoló Krisztus oldalán látható, aki a nézők számára prezentálja a nyaksebére mutató lányt.

Ismeretlen: Ikon a keresztény mártír, Solymosi Eszter emlékére, 2008. Digitális technika. Megjelent: Ikon a keresztény mártír, Solymosi Eszter emlékére. kuruc.info, 2008. 04. 30. URL: <https://kuruc.info/r/20/24253/>.

Molnár Tamás: *Solymosi Eszter, keresztény mártír*, 2009. Digitális technika. Megjelent: *Újabb művész állított emléket a magyar és keresztény vértanúnak*. kuruc.info, 2009. 04. 15. URL: <https://kuruc.info/r/6/38791/>.

Mindkét kép modellje azonos: a magyar Szent Korona előoldalán lévő *email cloisonné* technikájú Pantocrator lemez, egy középkori, bizánci eredetű tárgy. A modellválasztás nem véletlen, a korona ugyanis fontos szimbólum a magyar jobboldal, valamint kultikus tárgy a szélsőjobboldal számára. A mű évszázadok óta politikai jelentőséggel bír, újabb története azonban a rendszerváltást követően kezdődött. Egy politikai megállapodás keretében a frissen létrejött Magyar Köztársaság címerébe bekerült a korona, amely a Magyar Nemzeti Múzeum becses kiállítási darabja volt egészen 2000-ig, amikor a kormányzó jobboldali párt a Parlamentbe szállította. ^[74] 2011-ben ugyanez a párt szavazta meg az új alkotmányt, amelynek preambuluma szerint a Szent Korona „megtestesíti a nemzet egységét”. ^[75] A korona ma központi helyet foglal el a szélsőjobboldali mitológiában is.

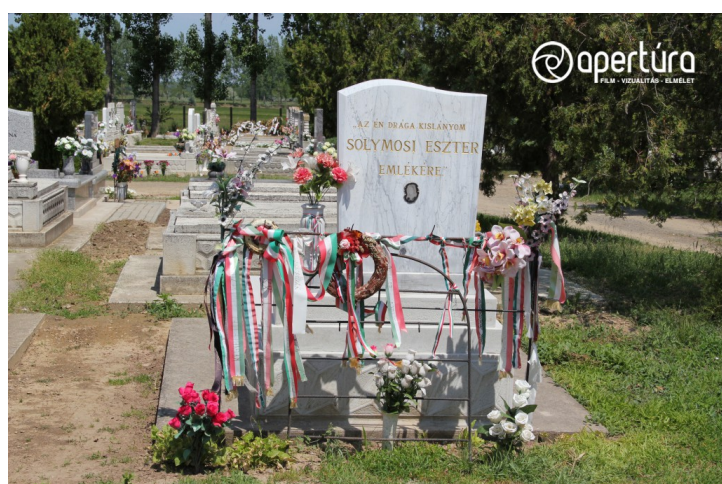
A háttér ismeretében a művészek választását magától értetődőnek tekinthetjük. A második, majdhogynem hiperrealista stílusban festett művön egy további szimbólum is található: a lány szoknyáján a mitikus turulmadár látható, a szélsőjobboldal kedvelt szimbóluma. ^[76] Mindkét alkotó magyarázó levelet mellékelte alkotásához. Ezek szerint az első művész a közvélemény várható negatív reakciói miatt névtelenségét megőrizni kívánó ikonfestő. A második, részletesebb kivitelű festmény alkotójának nem voltak hasonló megfontolásai; ő még egy emléknappal létesítésére

is javaslatot tett a szent számára. Mind a művészek nyilatkozatai, mind műveik felirata egyértelművé teszi, hogy Solymosi Esztert szentnek, keresztény mártírnak tekintik. A két mű a szélsőjobb két kultuszának kereszteződését támasztja alá: Solymosi Eszterét és a Szent Koronáét, amelyeket az alkotók e képeken pszeudo-vallásos kontextusban egyesítettek.

Tiszaeszlár: *lieu de mémoire*

Solymosi Eszter kultusza lépésről lépésre formálódott. Elsőként a vérvád hívők által támogatott dogmája jelent meg, majd a mártír hiteles képe, végül szenvedéseinek ábrázolása készült el. Ennek a pszeudo-vallásos kultusznak a még hiányzó elemei – helyszín, emléknep, rituálék – az 1990-es és 2000-es években fejlődtek ki. A vérvád mítosza visszavetült magára a településre: mára Tiszaeszlár zárandokhelyé vált, valóságos *lieu de mémoire* a szélsőjobboldal számára. [77]

A döntő lépés ebben a folyamatban egy emlékhely létrehozása volt. 1992-ben egy Svájcban és Spanyolországban élő magyar emigráns, Kenessey Csaba kapcsolatba lépett Tiszaeszláron a helyi önkormányzattal és engedélyt kért egy Solymosi Eszter-emlékmű felállítására. [78] Habár ezt a kérését elutasították, felajánlottak számára a helyi temetőben térítésmentesen egy sírhelyet. Kenessey 1994-ben készíttetett egy üres síremléket, amelyen idézőjelek között a következő felirat szerepel: „Az én drága kislányom Solymosi Eszter emlékére”.

Solymosi Eszter jelképes sírja a tiszaeszlári temetőben. Állíttatta: Kenessey Csaba, 1994-ben, rajta a Lelkiismeret '88 2007-ben elhelyezett emléktáblája. Fénykép: Németh Hajnal, 2012 ©Németh Hajnal–Kékesi Zoltán.

A szöveg anakronisztikus módon azt sugallja, hogy a síremléket Solymosi Eszter édesanyja állíttatta. A felirat az eredetmítosz része, amelynek célja, hogy a helyszín minél hitelesebbnek tűnjön. (Tekintettel arra, hogy az antiszemita nem fogadják el a Tiszából kifogott holttest Solymosi Eszterrel való azonosítását, nem álltak rendelkezésre eltemethető földi maradványok.)

A temetőben található üres sírt funkcióját tekintve nem síremléknek, hanem valódi emlékműnek

tekinthetjük. 1994-től 2000-ig nem rendelkezünk helyszínrre vonatkozóan forrásokkal; úgy tűnik, hogy az éves zárándoklatokat először a neonáci Magyar Nemzeti Arcvonal (MNA) kezdeményezte 2000 környékén. ^[79] 2003-ban, az ügy 120. évfordulóján emelkedett a résztvevő szervezetek száma, amikor a parlamenti képvisellel rendelkező szélsőjobbaldali párt, a MIÉP is megkoszorúzza a sírt. ^[80] Az utóbbi évtizedben a minden évben március végén vagy április elején megrendezett – Solymosi Eszter állítólagos, 1882. április elsejei meggyilkolására emlékező – zárándoklatokat számos résztvevő, valamint szélsőjobbaldali szervezetek széles köre látogatta. A Jobbik egy országgyűlési képviselője még a parlamentben is tartott 2012-ben a vérvádat felújító beszédet. ^[81]

Az MNA nagy valószínűséggel 2003 előtt, de 2007-re már bizonyosan létrehozott egy saját emlékművet: egy faragott, kopjafára emlékeztető fakeresztet, középen medalion formájú domborműben Solymosi Eszter portréjával. ^[82] A fej láthatóan Ábrányi művének grafikai derivátumai nyomán készült. A csoport kerüli a nyilvánosságot; az utolsó ismert, saját emlékművüknél tartott megemlékezés 2010-re tehető. ^[83]

2007-ben, az ügy 125. évfordulójának alkalmából a Lelkiismeret '88 nevű szélsőséges szervezet egy kis táblát erősített az 1994-ben emelt sírkőre: ezen egy elmosódott kép, a lány Ábrányi munkájára emlékeztető, kendős feje látható. 2008 óta a Magyar Nemzeti Front rendezi az éves zárándoklatot a temetőbe; 2009-től 2016-ig legtöbb ezt reklámozó szórólapjukon a képzeletbeli portré újságban megjelent változata szerepelt. ^[84]

2009-ben került sor az Ábrányi-féle portré, illetve eredeti funkciójának újjászületésére. Ebben az évben a beszédek Solymosi újrarajzolt, egyszerűsített, életnagyság feletti alakja előtt tartották, amely alatt a „Nem felejtünk!” felirat volt olvasható. A kép beállítása és a funkciója szembeötlő hasonlóságokat mutat Ónody 1882-es beszédeinek színrevitelével.

A színpad a 2009-es tiszaezlári megemlékezésen, Solymosi Eszter Csörgey Zoltán rajzán alapuló portréjával. Ismeretlen rajzoló és fényképész. Megjelent: Megválaszolta a Kuruc.info kérdését Schuster Lóránt Tiszaezláron – vizsgálat indult ellene. kuruc.info, 2009. 04. 06. URL: <https://kuruc.info/r/26/38303/>.

A helyszínhez bizonyos, évről évre megismételt rituálék kötődnek. Április elseje körül a szélsőségesek Tiszaezlárra utaznak, hogy megemlékezzenek a lány állítólagos meggyilkolásáról. A résztvevők – néhányan köztük katonaira emlékeztető öltözékben – különféle, politikai hovatartozásukat jelző zászlókkal és jelzésekkel felszerelve felvonulásban, majd beszédekkel kísért szertartásban vesznek részt és antiszemita üzeneteket tartalmazó szalagokkal díszített koszorúkat hagynak a sírnál. A helyszín és a rituálék, az azokat kísérő propaganda és kapcsolódó vizuális források alapján egyértelmű, hogy Solymosi Eszter antiszemita, pseudo-vallásos kultusza mára teljes mértékben létrejött.

Konklúzió

A művek és használatuk részletekbe menő elemzését követően egyértelműen megállapíthatjuk, hogy Tiszaezlár mai, szélsőjobboldal számára politikai szempontból kiemelkedő státusza egy

1882-ben kezdődött, hosszú folyamat eredménye. A vérvádhoz köthető kulturális termékek széles spektruma – amelyekből itt csak a vizuálisakat vizsgáltuk meg alaposabban – egymást követő és egymáshoz kapcsolódó antiszemita szubkultúrákat alkotnak. A vérváddal kapcsolatos ábrázolások használata és funkciója a különböző korszakokban szoros összefüggéseket, valamint erős párhuzamokat mutat. A vérvád-mítosz szembeötlő továbbélése és ereje éppen ezeknek a szubkultúráknak, hagyományaiknak, kapcsolataiknak és kulturális termelésüknek az eredménye.

Az itt elemzett képzőművészeti alkotásoknak erőssége, hogy a nézőre érzelmi hatást gyakorolnak, ezért a művek az antiszemita propaganda ideális eszközei voltak. A politikailag motivált aktorok megjelenése mellett az is egyértelmű, hogy az antiszemitizmus potenciálisan jövedelmező gazdasági szektort jelentett. Ez fokozottan érvényes a vérváddal kapcsolatos műalkotásokra, reprodukcióikra, sokszorosításukra és terjesztésükre.

Az Osztrák-Magyar Monarchia soknemzetiségű háttere és a nemzetközi érdeklődés miatt a tiszzaeszlári vérvád vizuális recepciótörténete alapvetően transznacionális jelenséggé jellemezhető. Habár ennek a vérvádnak a kultúrtörténete egyedülállóan gazdagnak tűnik, lehetséges, hogy más korabeli vérvádak is rendelkeznek érdekes, ámde kevésbé kutatott kulturális aspektusokkal. Ahogy láttuk, Tiszaeszlár esetében csak kevés kulturális termék maradt korszakokon átívelő módon ismert és népszerű; legtöbbjük ezzel szemben eltűnt a közbeszédből, míg mások láthatatlanok maradtak fókuszált kutatás hiányában. Ezek miatt az okok miatt feltételezhető, hogy más esetek szintén kínálnak mindeddig ismeretlen anyagot, így az olyan híres, közép- és kelet-európai esetek kultúrtörténetének összehasonlító vizsgálata, mint a Hilsner- vagy a Beilis-ügy a jövőben fontos eredményekkel kecsegtet.

Jegyzetek

1. Lásd az ügyről nemrégiben megjelent monográfiát: Kövér György: *A tiszzaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Budapest, Osiris, 2011.
2. Lásd a szerző korábbi publikációit a tiszzaeszlári vérvád kultúrtörténetének különböző aspektusairól. Vérvád és zene: Erdélyi József versének kontextusa és recepciója. In *A populáris zene és a kulturális politika viszonya Magyarországon* című konferencia tanulmánykötete. Szerk. Ignác Ádám, Szemere Anna. Budapest, MTA BTK–Rózsavölgyi, 2017. (megjelenés előtt); *Major János (1934–2008). Monográfia és oeuvre katalógus*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE, 2016. 130–145; A Sakterpolkától az Egészséges Fejbőrig. A tiszzaeszlári vérvád zenei szubkultúrái. *Múlt és Jövő*, 2016/1. 81–103.; „Szembenézni a magyar történelemmel”. Véri Dániel interjúja Sándor Ivánnal *Tiszaeszlár* című drámájáról és a hatvanas-hetvenes évekről. In Sándor Iván: *A tiszzaeszlári per és 2015*. Budapest, L'Harmattan, 2015. 215–226; A tiszzaeszlári vérvád zenei feldolgozásai: hagyományok, interpretációk, narratívák. *Múlt és Jövő*, 2014/2. 23–36.; „A halottak élén” – *Major János világa. "Leading the Dead" – The World of János Major*. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2013. 14–29.; Tiszaeszlár: The Site of an Alleged Ritual Murder. In *The Challenge of the Object. 33rd Congress of the International Committee of the History of Art: Post Graduate Program*. Nürnberg, CIHA, 2012. 150–151; Több szövegben – Verzió egy koncepció perre. *Balkon*, 2012/6. 22–23.
3. Ónody beszéde: 1882. május 23. Kövér: i. m. 397–399.
4. *Fővárosi Lapok*, 1882. 08. 12.
5. Sz. Kürti Katalin: Debreceni képzőművészeti adattár. In *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995–1996*.

- Szerk. Sz. Máthé Márta, Selmeczi László. Debrecen, Déri Múzeum, 1998. 365.
6. *Függetlenség*, 1882. 08. 24., idézi Kövér: i. m. 452.; *Nyírvidék*, 1882. 08. 27., 3.
 7. *Nyírvidék*, 1882. 08. 27., 3.
 8. A leírásokhoz lásd Kövér: i. m. 447., 461.
 9. *Nyírvidék*, 1882. 08. 27., 3.
 10. *Fővárosi Lapok*, 1882. 09. 08., 1286; *Staatsbürger-Zeitung*, 1882. 09. 12., idézi Wyrwa, Ulrich: Die Internationalen Antijüdischen Kongresse von 1882 und 1883 in Dresden und Chemnitz. Zum Antisemitismus als europäischer Bewegung. *Themenportal Europäische Geschichte*, 2009. URL: <http://www.europa.clio-online.de/2009/Article=362>.
 11. A vízbefúlt lány magassága 144 centiméter volt. Kövér: i. m. 465.
 12. *Nyírvidék*, 1882. 08. 27., 3; *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 31; Ónody Géza: *Tisza-Eszlár a multban és jelenben*. Budapest, Bartalits Imre Bizománya, 1883. 235; utóbbi kettőt idézi Kövér: i. m. 453.
 13. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 13.
 14. *Pesti Napló*, 1882. 09. 01., reggeli kiadás.
 15. *Fővárosi Lapok*, 1882. 09. 08., 1286.
 16. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 13.
 17. Korábban a beállításról: Kieval, Hillel J.: Antisémitisme ou savoir social? Sur la genèse du procès moderne pour meurtre rituel. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 1994/5. 1094–1095.
 18. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 26, 30–31.
 19. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 31. Az idézeteket a tanulmányban a mai helyesíráshoz igazítva közlöm.
 20. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 30.
 21. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 30.
 22. *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 31.
 23. *12 röpirat*, 1882. 10. 15., 5–6.; Paul Nathan: *Der Prozess von Tisza-Eszlár* [r. *Ein Antisemitisches Kulturbild*] Berlin, F. Fontane & Co., 1892, 41. [a következőt idézve: *Deutsche Tageblatt*, 1882. 09. 16.]
 24. *Neue Freie Presse*, 1882. 09. 16., 4.
 25. Bizonytalan, hogy Ónody is Hamburgba utazott-e, mindenesetre ez ellen szól a cikk utalása Henrici szerepére. *Nyírvidék*, 1882. 10. 15., 3.
 26. *Függetlenség*, 1882. 12. 17., 2; *Fővárosi Lapok*, 1882. 12. 17., 1811; *Függetlenség*, 1882. 12. 20., 2; *Egyenlőség*, 1882. 12. 24., 9.
 27. *Egyenlőség*, 1883. 01. 07., 10; *Fővárosi Lapok*, 1883. 01. 09.; *Esztergom és vidéke*, 1883. 01. 21., 2.
 28. *Borsszem Jankó*, 1882. 10. 01., 2; 1882. 10. 08., 2, 5; 1882. 12. 24., 5; 1882. 12. 24., 9.
 29. *Borsszem Jankó*, 1882. 09. 17., 7.
 30. Ónody: i. m.; Ónody Géza: *Tisza-Eszlár in der Vergangenheit und Gegenwart*. Budapest, 1883.
 31. Bartalits kiemelkedő szerepéről: Véri Dániel: A Sakterpolkától az Egészséges Fejbőrig. A tiszaezslári vérvád zenei szubkultúrái. *Múlt és Jövő*, 2016/1. 83–84.
 32. Aláírt rajzai jelentek meg a mind a *Füstölő*ben, mind a *Rebach*ban.
 33. *Vasárnapi Újság*, 1883. 07. 15., 458 Utóbbi Széchy [Gyula] aláírással: *Függetlenség*, 1883. 07. 03., idézi és reprodukálja: Kövér: i. m. 461–462.
 34. Az idézett utalás csak a magyar változatban szerepel. *Füstölő*, 1883. 08. 15., s. p. és 09. 01., s. p.; *Rebach*, 1883. 11. 01. (vagy 12. 01.), s. p.
 35. *Der Blutprozess von Tisza Eszlár in Ungarn*. New York, Schnitzer bros., 1883. s. p. A mű Csörgey rajzán, vagy

- amennyiben a cinkográfia nem a rajzot, hanem magát a festményt reprodukálta, akkor az utóbbin alapul.
36. *Esther Solymosi. Der Prozeß von Tisza-Eszlar.* Berlin, 1883. A Piroska és a farkas történettel való rokonítás a népdaloktól sem idegen, lásd Véri Dániel: A Sakterpolkától az Egészséges Fejbőrig. A tiszaeszlári vérvád zenei szubkultúrái. *Múlt és Jövő*, 2016/1. 90.
 37. *Pozor*, 1882. 10. 09., 3; *Das Vaterland*, 1882. 10. 09., 3–4; *Neuigkeits Welt Blatt*, 1882. 10. 11., 4; *Agramer Zeitung*, 1882. 10. 12., 3; *Függetlenség*, 1882. 10. 12., 1, 3; *Fővárosi Lapok*, 1882. 10. 13., 1459, *Das Vaterland*, 1882. 10. 14., 5 [a cikk az *Agramer Zeitung* beszámolóját idézi]; *Borsszem Jankó*, 1882. 10. 15., 9; *Borsszem Jankó*, 1882. 10. 22., 3. Ezúton szeretném kifejezni hálámat Krunoslav Kamenovnak, aki lényeges forrásokat (*Pozor*, *Agramer Zeitung*) bocsátott a rendelkezésemre, valamint segítette Zágrábban folytatott kutatásomat 2013-ban.
 38. *Függetlenség*, 1882. 10. 12., 1, 3.
 39. *Pozor*, 1882. 10. 09., 3.
 40. *Das Vaterland*, 1882. 10. 09., 3–4.
 41. *Függetlenség*, 1882. 10. 12., 3.
 42. A Horvát Állami Levéltár korszakra vonatkozó aktáinak jegyzéke szerint: 1.1.20. Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu. Vodič (Zágrábi Rendőr-igazgatóság. Mutató) 1850/1890, 1915/1916.
 43. Zágráb, Arhiv za likovne umjetnosti. Novak személye nem keverendő össze egy korabeli osztrák festővel, Ernest Nowakkal. A *Függetlenség*ben megjelent cikk alapján – amely a festőt „Novák Ernőnek” nevezi (az Ernest magyar megfelelője) – egyértelmű, hogy Ernest Novak (aki rendszerint E. Novak jelzés alatt szerepel az archívumban), valamint Josip vagy Giuseppe Novak egy és ugyanaz a személy.
 44. *Füstölő*, 1882. 10. 01., 4–5; *Rebach*, 1882. 12. 01., 6–7. Reprodukálja, mindennemű megjegyzés nélkül: Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 341.
 45. A jobb oldali, vérvádat ábrázoló kép csak monogrammal van jelezve (Cs. Z.), a teljes név a bal oldali rajzon olvasható.
 46. Földes András: Munkácsy Mihály meztelen nőt ölő zsidókat festett? *index*, 2013. 03. 04. URL: http://index.hu/kultur/2013/03/04/antiszemita_pornot_festett_munkacsy_mihaly/; Michalska, Julia: Was Hungarian Star Artist an Anti-Semite? *The Art Newspaper, International Edition*, 22. 245 (2013. április), 9.
 47. Köszönöm Végvári Zsófia segítségét, aki 2012-ben felhívta figyelmemet a festményre, és nagylelkűen megosztotta velem a műre vonatkozó információit. Végvárinak 2012-ben Jeffrey Taylорral együtt lehetősége volt megtekinteni a művet Londonban és pigment-vizsgálatot végezni. Véleménye szerint a használt anyagok alapján a festmény 1880–1886 között készülhetett, habár az itt ismertetett források későbbi időszakra utalnak. A fentiekben a vászon jelenlegi mérete szerepel, azonban Végvári szerint annak széleit ráhajtották a vakkeretre, eredetileg kb. 8 centiméterrel nagyobb lehetett.
 48. Újrafestések találhatók a hasnál. (Végvári Zsófia észrevételei.)
 49. Az itt tárgyalt ügyekről általában lásd Kieval, Hillel J.: Blood Libels and Host Desecration Accusations. In *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. 2011. URL: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Blood_Libels_and_Host_Desecration_Accusations.
 50. *Trentói Simon mártírhálála*, Nürnberg, 1475–1477. Fametszet, 273 x 293 mm. (Bibliothèque nationale de France), URL: <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb437174708.public>; Hartmann Schedel: *Liber Chronicarum*. Nürnberg, 1493. fol. 254v.
 51. L. Zlotnikov: Ritualnaya Kartina (Rituális festmény). *Zemscina*, 1914. 04. 18., 2. A tulajdonostól származó cikket és fordítását Végvári Zsófia bocsátotta rendelkezésemre.

52. A[leksandr] Stolypin: Triumpf Mendelja Beilica. (Mendel Beilis diadala). *Novoye Vremya*, 1914. 02. 17., 4. A cikk átírásáért köszönet illeti Berger Editet.
53. A következő újságok idézik levelét teljes hosszában: *Pester Lloyd*, 1914. 04. 03., 10; *Világ*, 1914. 04. 04., 8; *Neue Freie Presse*, 1914. 04. 04., 7–8.
54. Tekintettel arra, hogy nem volt alkalmam fellelni az eredeti cikket (*Kievskaya Misl*, 1914. 02. 17. után, 04. 18. előtt), így az azt idéző magyar cikket használtam: *Az Est*, 1914. 04. 04., 3.
55. *Világ*, 1914. 04. 04., 8. (A cikket elsőként Molnos Péter tette közzé a Facebookon 2013-ban.)
56. *Az Est*, 1914. 04. 04., 3.
57. *Pester Lloyd*, 1914. 04. 03., 10; *Világ*, 1914. 04. 04., 8; *Neue Freie Presse*, 1914. 04. 04., 7–8.
58. Uo.; *Le Vingtième Siècle*, 1898. 06. 18., 1.; *L'Indépendance Belge*, 1898. 06. 17., 3.
59. *La Croix*, 1914. 04. 09., 1. A későbbi cikket (04. 15., 1) publikálta Földes András: Munkácsy Mihály meztelen nőt ölő zsidókat festett? *index*, 2013. 03. 04.
60. L. Zlotnikov: Ritualnaya Kartina (Rituális festmény). *Zemscina*, 1914. 04. 18., 2.
61. Csordás Lajos: Munkácsy vagy látszólag hanyag tanítványa festette a Vértádat? *Népszabadság*, 2013. 03. 08. URL: http://nol.hu/kultura/20130308-a_gyanus_cinobor-1371875.
62. *Le Vingtième Siècle*, 1898. 06. 18., 1.
63. *L'Indépendance Belge*, 1898. 06. 17., 3.
64. Kende Tamás: *Vértád. Egy előítélet működése az újkori Közép- és Kelet-Európában*. Budapest, Osiris, 1995. 135–156.
65. *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung*, 1896. 02. 18., 6.
66. Cabaret Artistique, Galeries Royales Saint-Hubert. *L'Indépendance Belge*, 1898. 06. 17., 3.
67. Bary József: *A tiszaezlári bűnper*. Budapest, 1933, 1941, 1942, 1944.
68. Véri Dániel: A Sakterpolkától az Egészséges Fejbőrig. A tiszaezlári vérvád zenei szubkultúrái. *Múlt és Jövő*, 2016/1. 95–97.; Vérvád és zene: Erdélyi József versének kontextusa és recepciója. In *A populáris zene és a kulturális politika viszonya Magyarországon* c. konferencia tanulmánykötete. Szerk. Ignácz Ádám, Szemere Anna. Budapest, MTA BTK–Rózsavölgyi, 2017. (megjelenés előtt).
69. Hogyan jutott el a tiszaezlári nagy per a filmig? Beszélgetés Marschalkó Lajossal. *Magyar Film*, 1944. 06. 01. 1–2.
70. Marschalkó Lajos: *Tiszaezlár*. Debrecen, 1943.; Marschalkó Lajos: *Országhódítók*. München, 1965.
71. Véri Dániel: A Sakterpolkától az Egészséges Fejbőrig. A tiszaezlári vérvád zenei szubkultúrái. *Múlt és Jövő*, 2016/1. 81–103., különösen: 95.; valamint a szerző előadása: *Musical Patterns of Violence: The Long Shadow of the Tiszaezlár Blood Libel* címmel a *Community and Exclusion: Collective Violence in the Multiethnic (East) Central European Societies before and after the Holocaust (1848–1948)* című konferencián 2016-ban Prágában (szervezők: Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences; Prague Centre for Jewish Studies, Charles University, Faculty of Arts).
72. Ezzel szemben a zsidó származású képzőművészek interpretációi javarészt 1989 előtt készültek.
73. Ikon a keresztény mártír, Solymosi Eszter emlékére. *kuruc.info*, 2008. 04. 30. URL: <https://kuruc.info/r/20/24253/>; Újabb művész állított emléket a magyar és keresztény vértanúnak. *kuruc.info*, 2009. 04. 15. URL: <https://kuruc.info/r/6/38791/>.
74. Lásd 2000. évi I. törvény Szent István államalapításának emlékééről és a Szent Koronáról.
75. *Magyarország Alaptörvénye*. 2011. 04. 25. Nemzeti hitvallás [preambulum].
76. Lásd KissPál Szabolcs: The Rise of a Fallen Feather: The Symbolism of the Turul Bird in Contemporary Hungary. *e-flux*, 2014. URL: <http://www.e-flux.com/journal/the-rise-of-a-fallen-feather-the-symbolism-of-the-turul-bird-in-contemporary-hungary/>

77. Lásd a Pierre Nora által indított *Les lieux de mémoire* sorozatot.
78. Az egész bekezdésre lásd Kácsor Zsolt: Tiszaeszlár, S. E. 1867–1882. *Népszabadság*, 2003. 03. 08., 28–29. URL: <http://nol.hu/archivum/archiv-101537-83790>.
79. Tiszaeszlár, 2000–2012. MNA-s kézigránát a zsidó tyúkólba... *jövők.info*, 2012. 04. 11. URL: <http://www.jovonk.info/2012/04/10/tiszaeszlár-2000-2012-mna-s-kezigranat-zsido-tyukolba>.
80. Dési János: A Blood Libel History from MIÉP. In *Anti-Semitic Discourse in Hungary in 2002–2003*. Szerk. Gerő András. Budapest, 2004. 289.
81. A tiszaeszlári vérvádról beszélt a Jobbik. *index*, 2012. 04. 04. URL: http://index.hu/belfold/2012/04/04/a_tiszaeszlari_vervadrol_beszelt_a_jobbik/.
82. Látható ezen a videón: Solymosi Eszter Emléknep MNA. 2007. 04. 01. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=J0dTQF7NX58>.
83. Solymosi Eszter megemlékezés 2010. *jövők.info*, 2010. 04. 19. URL: <http://jovonk.info/2010/04/19/solymosiesztermegemlekezés2010>.
84. Solymosi Eszterre emlékeztek Tiszaeszláron. 2012. 04. 02. URL: <http://nemzetifront.ning.com/profiles/blogs/solymosi-eszterre-emlekeztek-tiszaeszlaron>. A MNF honlapjáról származó szórólapon a szerző tulajdonában. URL: <http://nemzetifront.ning.com/>.

Irodalomjegyzék

- *12 röpirat*, 1882. 09. 15., 13, 26, 30–31.
- *12 röpirat*, 1882. 10. 15., 5–6.
- *2000. évi I. törvény Szent István államalapításának emlékéről és a Szent Koronáról*.
- A tiszaeszlári vérvádról beszélt a Jobbik. *index*, 2012. 04. 04. URL: http://index.hu/belfold/2012/04/04/a_tiszaeszlari_vervadrol_beszelt_a_jobbik/.
- A[leksandr] Stolypin: Triumpf Mendelja Beilica. (Mendel Beilis diadala). *Novoye Vremya*, 1914. 02. 17., 4.
- *Agramer Zeitung*, 1882. 10. 12., 3.
- *Az Est*, 1914. 04. 04., 3.
- Bary József: *A tiszaeszlári bűnper*. Budapest, 1933, 1941, 1942, 1944.
- *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung*, 1896. 02. 18., 6.
- *Borsszem Jankó*, 1882. 09. 17, 7.
- *Borsszem Jankó*, 1882. 10. 01., 2; 1882. 10. 08., 2, 5; 1882. 12. 24, 5; 1882. 12. 24, 9.
- *Borsszem Jankó*, 1882. 10. 15., 9.
- *Borsszem Jankó*, 1882. 10. 22., 3.
- Csordás Lajos: Munkácsy vagy látszólag hanyag tanítványa festette a Vérvádat? *Népszabadság*, 2013. 03. 08. URL: http://nol.hu/kultura/20130308-a_gyanus_cinobor-1371875.
- *Das Vaterland*, 1882. 10. 09., 3–4.
- *Das Vaterland*, 1882. 10. 14., 5.
- *Der Blutprozess von Tisza Eszlár in Ungarn*. New York, Schnitzer bros., 1883. s. p.
- Dési János: A Blood Libel History from MIÉP. In *Anti-Semitic Discourse in Hungary in 2002–2003*. Szerk. Gerő András. Budapest, 2004. 289.

- *Deutsche Tageblatt*, 1882. 09. 16.
 - *Egyenlőség*, 1882. 12. 24., 9.
 - *Egyenlőség*, 1883. 01. 07., 10.
 - *Esther Solymosi. Der Prozeß von Tisza-Eszlar*. Berlin, 1883.
 - *Esztergom és vidéke*, 1883. 01. 21., 2.
 - Földes András: Munkácsy Mihály meztelen nőt ölő zsidókat festett? *index*, 2013. 03. 04. URL: http://index.hu/kultur/2013/03/04/antiszemita_pornot_festett_munkacsy_mihaly/.
 - *Fővárosi Lapok*, 1882. 08. 12.
 - *Fővárosi Lapok*, 1882. 09. 08., 1286.
 - *Fővárosi Lapok*, 1882. 10. 13., 1459.
 - *Fővárosi Lapok*, 1882. 12. 17., 1811.
 - *Fővárosi Lapok*, 1883. 01. 09.
 - *Függetlenség*, 1882. 08. 24.
 - *Függetlenség*, 1882. 10. 12., 1, 3.
 - *Függetlenség*, 1882. 12. 17., 2.
 - *Függetlenség*, 1882. 12. 20., 2.
 - *Függetlenség*, 1883. 07. 03.
 - *Füstölő*, 1882. 10. 01., 4–5.
 - *Füstölő*, 1883. 08. 15., s. p.; 09. 01., s. p.
 - Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 341.
 - Hartmann Schedel: *Liber Chronicarum*. Nürnberg, 1493. fol. 254v.
 - Hogyan jutott el a tiszaeszlári nagy per a filmig? Beszélgetés Marschalkó Lajossal. *Magyar Film*, 1944. 06. 01. 1–2.
 - Ikon a keresztény mártír, Solymosi Eszter emlékére. *kuruc.info*, 2008. 04. 30. URL: <https://kuruc.info/r/20/24253/>.
 - Kácsor Zsolt: Tiszaeszlár, S. E. 1867–1882. *Népszabadság*, 2003. 03. 08., 28–29. URL: <http://nol.hu/archivum/archiv-101537-83790>.
 - Kende Tamás: *Vérvád. Egy előítélet működése az újkori Közép- és Kelet-Európában*. Budapest, Osiris, 1995. 135–156.
 - Kieval, Hillel J.: Antisemitisme ou savoir social? Sur la genèse du procès moderne pour meurtre rituel. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 1994/5. 1094–1095.
 - Kieval, Hillel J.: Blood Libels and Host Desecration Accusations. In *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. 2011. URL: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Blood_Libels_and_Host_Desecration_Accusations.
 - KissPál Szabolcs, The Rise of a Fallen Feather: The Symbolism of the Turul Bird in Contemporary Hungary. *e-flux*, 2014. URL: <http://www.e-flux.com/journal/the-rise-of-a-fallen-feather-the-symbolism-of-the-turul-bird-in-contemporary-hungary/>.
 - Kövér György: *A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Budapest, Osiris, 2011.
1914. Zlotnikov: Ritualnaya Kartina (Rituális festmény). *Zemscina*, 1914. 04. 18., 2.
- *L'Indépendance Belge*, 1898. 06. 17., 3.
 - *La Croix*, 1914. 04. 09., 1; 04. 15., 1.
 - *Le Vingtième Siècle*, 1898. 06. 18., 1.

- Magyarország Alaptörvénye. 2011. 04. 25. Nemzeti hitvallás [preambulum].
- Marschalkó Lajos: *Tiszaeszlár*. Debrecen, 1943; Marschalkó Lajos: *Országhódítók*. München, 1965.
- Michalska, Julia: Was Hungarian Star Artist an Anti-Semite? *The Art Newspaper, International Edition*, 22/245 (Ápril 2013), 9.
- *Neue Freie Presse*, 1882. 09. 16., 4.
- *Neue Freie Presse*, 1914. 04. 04., 7–8.
- *Neuigkeits Welt Blatt*, 1882. 10. 11., 4.
- *Nyírvidék*, 1882. 08. 27., 3.
- *Nyírvidék*, 1882. 10. 15., 3.
- Ónody Géza: *Tisza-Eszlár in der Vergangenheit und Gegenwart*. Budapest, 1883.
- Ónody Géza: *Tisza-Eszlár a multban és jelenben*. Budapest, Bartalits Imre Bizománya, 1883. 235.
- Paul Nathan: *Der Prozess von Tisza-Eszlár* [r. Ein Antisemitisches Kulturbild. Berlin, F. Fontane & Co., 1892, 41.
- *Pester Lloyd*, 1914. 04. 03., 10.
- *Pesti Napló*, 1882. 09. 01., reggeli kiadás.
- *Pozor*, 1882. 10. 09., 3.
- *Rebach*, 1882. 12. 01., 6–7.
- *Rebach*, 1883. 11. 01. (vagy 12. 01.), s. p.
- Solymosi Eszter Emléknep MNA. 2007. 04. 01. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=J0dTQF7NX58>.
- Solymosi Eszter megemlékezés 2010. *jövők.info*, 2010. 04. 19. URL: <http://jovonk.info/2010/04/19/solymosiesztermegemlekezes2010>.
- Solymosi Eszterre emlékeztek Tiszaeszláron. 2012. 04. 02. URL: <http://nemzetifront.ning.com/profiles/blogs/solymosi-eszterre-emlekeztek-tiszaeszlaron>.
- *Staatsbürger-Zeitung*, 1882. 09. 12.
- Sz. Kürti Katalin: Debreceni képzőművészeti adattár. In *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1995–1996*. Szerk. Sz. Máthé Márta, Selmeczi László. Debrecen, Déri Múzeum, 1998, 365.
- Tiszaeszlár, 2000–2012. MNA-s kézigránát a zsidó tyúkólba... *jövők.info*, 2012. 04. 11. URL: <http://www.jovonk.info/2012/04/10/tiszaeszlár-2000-2012-mna-s-kezigranat-zsidó-tyukolba>.
- Újabb művész állított emléket a magyar és keresztény vértanúnak. *kuruc.info*, 2009. 04. 15. URL: <https://kuruc.info/r/6/38791/>.
- *Vasárnapi Ujság*, 1883. 07. 15., 458.
- Véri Dániel: „A halottak élén” – Major János világa. „Leading the Dead” – The World of János Major. Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2013. 14–29.
- Véri Dániel: „Szembenézni a magyar történelemmel”. Véri Dániel interjúja Sándor Ivánnal Tiszaeszlár című drámájáról és a hatvanas-hetvenes évekről. In Sándor Iván: *A tiszaeszlári per és 2015*. Budapest, L'Harmattan, 2015. 215–226.
- Véri Dániel: A Sakterpolkától az Egészséges Fejbőrig. A tiszaeszlári vérvád zenei szubkultúrái. *Múlt és Jövő*, 2016/1. 81–103.
- Véri Dániel: *Major János (1934–2008). Monográfia és oeuvre katalógus*. Doktori disszertáció. Budapest, ELTE, 2016. 130–145.
- Véri Dániel: *Musical Patterns of Violence: The Long Shadow of the Tiszaeszlár Blood Libel*. Előadás a *Community and Exclusion: Collective Violence in the Multiethnic (East) Central European Societies before and after the Holocaust (1848–1948)*

című konferencián 2016-ban Prágában (szervezők: Masaryk Institute and Archives of the Czech Academy of Sciences; Prague Centre for Jewish Studies, Charles University, Faculty of Arts).

- Véri Dániel: The Tiszaeszlár Blood Libel: Image and Propaganda. In *Nineteenth-Century Anti-Semitism in International Perspective*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2017 (megjelenés előtt).
- Véri Dániel: Tiszaeszlár: The Site of an Alleged Ritual Murder. In *The Challenge of the Object. 33rd Congress of the International Committee of the History of Art: Post Graduate Program*. Nürnberg, CIHA, 2012. 150–151.
- Véri Dániel: Több szövegben – Verzió egy koncepció perre. *Balkon*, 2012/6. 22–23.
- Véri Dániel: Vértud és zene: Erdélyi József versének kontextusa és recepciója. In *A populáris zene és a kulturális politika viszonya Magyarországon* c. konferencia tanulmánykötete. Szerk. Ignácz Ádám, Szemere Anna. Budapest, MTA BTK–Rózsavölgyi, 2017 (megjelenés előtt).
- Véri Dániel: A tiszaeszlári vértud zenei feldolgozásai: hagyományok, interpretációk, narratívák. *Múlt és Jövő*, 2014/2. 23–36.
- *Világ*, 1914. 04. 04., 8.
- Wyrwa, Ulrich: Die Internationalen Antijüdischen Kongresse von 1882 und 1883 in Dresden und Chemnitz. Zum Antisemitismus als europäischer Bewegung. *Themenportal Europäische Geschichte*, 2009. URL: <http://www.europa.clío-online.de/2009/Article=362>.

© Apertúra, 2017. tél | www.apertura.hu

webcím: <https://www.apertura.hu/2017/tel/veri-a-tiszaeszlari-vervad-kep-es-propaganda/>

